

„...a körülmények hatalmát elszenvedő és mégis értelmes emberi élet”

CSEKE PÉTER: HAZATÉRŐ SZAVAK

Cseke Péter nem ír drámát, sem regényt, sem verset. Drámák, regények, versek forrásvidéke az, ahol jár, amit feltár. Azt a háttérbirodalmat hozza felszínre, ahonnan a művészi kifejezésvilágok kiemelkednek. Azt a mély világot, amelynek televényéből művek, életművek táplálkoznak. Azt a közeget, amelyből megcsodált elbeszélői fordulatok, drámák váratlan kibontakozása ered; ahonnan a hősök különös döntései, jellemi, fabulák hajlékonysága, költészet-érzelmeinek mélysége, hitele – s valamennyiük nyelvi ízsége fakad. Cseke Péter immár több évtizede (ma a nagy múltú kolozsvári folyóirat: a *Korunk* szerkesztőjeként) szemmel tartja, figyelemmel kíséri a köznapi, vidéki erdélyi életet. Megjelent hat kötete tanúskodhat munkája eredményeiről.* Most

* *Víznyugattól vízkeletig.* (Riportok.) Kriterion, 1976.; *Látóhegyi töprengések.* Kriterion, 1979.; *Hazatérő szavak.* Kriterion, 1985.; *Erdélyi Fiatalok.* (Dokumentumok, viták.) Kriterion, 1986.; *Nem lehet.* Héttorony K., 1989.; *Könyv és kenyér.* Dácia, 1991.

a *Hazatérő szavak* mindezek folytatását, de szintézisét is jelenti. Visszapillantás és összegezés. Egy-egy régebbi riportalánya visszatér, Őmaga visszanéz: mi lett, mi történt évtized(ek)kel korábbi embereivel, vállalkozásaikkal, történeteikkel?

E kötet visszapillantószöve a „korforduló”, három ciklusának harmadikja közvetlenül erről ad képet. Élő tanúi lehetünk a Ceausescu-rendszer bukása megélésének az aktív értelmiségi, újságíró szemszögéből. De nemcsak az itt megörökített, eleven, „felszabadult rádiózás”, megújult egyházak tevékenysége, a riasztó bányászmozgalmak, s az újsütetű sajtónyilvánosság ténye, szenzációja, buktatói kerülnek közel írásaiban, hanem mindez szerves egységbe fonódik a megelőző évtizedek folyamatos küszködésével, eléggé fel nem becsülhető emberi eredményeivel.

Szemléje – mint második kötetének címe vallotta: „látóhegyi”. Kezdetől a látottak távlatait, az észrevételek eredetét, funkcióit kutatja. Úgy válogatta és válogatja riportjai színhelyeit, alanyait, tematikáit, hogy azokból következetes álláspontja, megfigyelési szemszöve révén folyamatos töprengéssé formálódnak a tapasztalatok és a nyomokban felmerülő gondolatok.

Választott színhelyei az évek, évtizedek óta bejárt erdélyi vidékek, kicsi falvak: az Arad megyei Zerind, Szilágynagyfalu, Csikbánkfalva, a moldovai Truşeşti, Albeşti, Homoródszentmárton, Kibéd, Nagygalambfalva s hasonlók. Kiválasztott szereplői olyanok, mint Ráduly János mestere, Ősz János, kibédi tanító, aki méhesét ajánlja fel, hogy a nagyobb diákok gyakorolhassanak: nemesített gyümölcsfákat ültet, amelyekről oltógallyakat vághatnak a környékeliek, népies estélyeket rendez, s ott feledésbe merülő farsangi szokásokat elevenítenek fel; az iskolai könyvtárat megnyitja a falu előtt, míg nincs más; látogatja a fonókat, kukoricafosztókat, s ott meséket gyűjt; s mindeközben neveli, segíti tehetséges tanítványait. Vagy olyanok, mint a kuláknak minősített Izsák Domokos, aki ötvenes évekbeli sorsából népi regényt formál; avagy a makfalviak, akik irodalmi színpadot szerveznek. Máskor a Moldvába került magyar orvosokat beszélgeti, vagy Ráduly Jánost, a kibédi neves népballadagyűjtőt. Megszólaltatja a csombordi híres gazdaság kiválóságait; Erdély legjobb borászát: Csávossy Györgyöt, a kertkultúra mesterét: Veress Istvánt. Figyelemmel kíséri nagy tehetségű biológusok életút-keresését. De nem kevésbé fontos szereplője Majláth Józsefné Ötvös Sári néni, a híres balladaéneklő vagy Fülöp Imre volt szolgaleány, aki a „nagy szótehetségű emberek” egyikeként őrizi és idézi meg a közelmúltat. Nevesek és névtelenek – Cseke Péter munkálkodásának talán egyik középpontja ez: miként valósulhat meg kicsinyek, eldugottak és nagyok, kiemelkedő tehetségek együttműködése?

Egy kiemelt példasora mond talán minderről legtöbbet. Homoródszentmártonban a községi polgármester: Nagy Attila érdekes történelmi tanulmányra bukkan *A Hét* című lapban. Arról a székely felkelésről olvas, amelyet 1521-ben Városfalva határában vertek le. Erről a polgármesternek nemcsak az jut eszébe, hogy meg kell hívni a kutatókat, beszéljenek a városfalviaknak vidékük történelméről, hanem az is, hogy szorgalmazza az ásatások megkezdését a történelmi tények további kiderítése érdekében, s nyújtsonak segítséget ehhez. Felmerül az a gondolat is: állítsanak emlékművet a XVI. századi csatárra. Következő lépés, javaslat, hogy szobrászként Tirnován Videt kérjék fel. Mindez lehetne, megmaradhatna a helyismeret, a történelmi emlékek kultuszának szintjén. S persze, ez sem lenne hiábavaló. De itt többről van szó. A jelzett mozzanatok egy tágabb körbe kapcsolódnak. Az említett meghívások illeszkednek azokhoz a találkozókhoz, amelyek ilyen és hasonló törekvések táptalajává lettek a Homoród vidékén. 1979-től minden évben „művelődési hetek”-et tartanak a tizenkét apró

települést magába foglaló községben, mint ahogy a Homoródmenti Művészeti Tábor is visszatérő eseménnyé vált. A tábor tagjai már közös kiállítással is jelentkeztek Kolozsváron, a Kántor Lajos kezdeményezte, immár rangos Korunk Galériában.

Akár a művelődési hetek, úgy a meghívássorozatok is alkalmát jelentik annak, hogy a vidék helyi gondjait szóvá tegyék, a megoldások gyakorlati lehetőségeit latolgassák, az adott és az előhívható társadalmi, gazdasági lehetőségeket, kezdeményezéseket megerősítsék. A cél: felpedzsdíteni a falvak, a tájék gazdasági, szellemi életét, munkaalkalmakat teremteni, vonzóbbá tenni a mindennapi életet. Együttesen, az elvándorlással szemben az itthoni boldogulás, sőt a hazatelepedés érveit, élményeit építeni, növelni.

E jegyben és ezt igazolva például a bágyi Várhegyen 1981-ben várfesztivált rendeztek, ezren felül volt a résztvevő, hazatértek erre az alkalomra az innen elvándoroltak. De – jól látja és hangsúlyozza a modern krónikás Cseke Péter – ennek előzménye ugyancsak Nagy Attila polgármester olvasmányélménye és érdeklődésének találkozása a szaktudomány kutatásaival. A Korunk Évkönyvét lapozva Péter Vass Ferenc tanulmányára bukkant Nagy Attila. Itt figyelte fel az erdélyi parasztvárokat, amelyek a török és tatár betörések idején a lakosság ezreit mentették meg a XVII. században. Ilyen volt, így épült – hat falu összefogásával – a bágyi vár is. Az újralfedezés mögött tudós elődök feljegyzései sorakoznak: Jánosfalvi Sándor Istváné, Orbán Balázsé, Bözödi Györgyé. De ott rejlik a népi megőrzés más formában is: szokásként. Minden pünkösdkor felmennek a falubeliek a várhegyre, ott az öregek elbeszélnek a fiataloknak az ősök, a vár igaz történeteit, s ahogy annak idején a XVII. századi várba menekülők védték magukat azzal, hogy szalmával körütekert égő kerekeket gurítottak le a hegyoldalra az ellenség felé, úgy ennek emlékére ők is égő kerekeket engednek lefelé. Ezt a szokást a Bach-korszakban tiltották be, s jó évszázaddal később, 1981-ben elevenítették újra fel, a bágyi várfesztivál alkalmával. Az égő kerekek itt így nem egyszerű látványosságot, hanem sokértelmű jelképet idéznek.

Igen jellemzőnek vélem, hogy Bágy méltó vezetőjének erről a vártól szépszámúbb részvételtől az jut eszébe, hogy ennyi embernek már érdemes lesz szabadtéri színpadon bemutatni a híres helyi táncot, a bágyi dobbantást. S akkor már persze máshonnan idelátogatott együttesek táncával is érdemes fellépni. Amint elkészül a színpad, a következő gondolat az, hogy ültessenek fákat a kopár hegyoldalra, legyen árnyék az összesereglettek számára; s ha szél fúj, legyen, mi felfogja.

Kiragadott példa ez csupán. Amiért felidéztem: az a mozzanatok összekapcsolódása, úgy, ahogy azokat Cseke Péter összegyűjti. S ez a láncolatát alakulás az, ami – úgy vélem – lét- és lélekfenntartó erejű. Ebben a körben a művelődés, a tudományos kutatás mintegy életté válik; a köznapi tapasztalat, a sokszor írásos szint előtti emlékezet pedig próbája, megerősítése, visszaigazolása lehet az írott források bűvárai számára. A játékos, ünnepi újrajátszás élményszerű felidézésével lehetővé teszi, hogy az ősi tudást biztatásként élhesse meg a fogékony résztvevő.

Cseke Péter a kiváló történészt, Imreh Istvánt is megszólaltatja, miután egy homoródmenti találkozón Bethlen Gáborról tartott előadást. „Nagyon jó volt érezni, [...] hogy leginkább az építkező fejedelmet szerették meg Homoródmentén.” – vallja Imreh István. Úgy látta, hogy mintegy rábólintottak a szentmártoniak és szomszédaiik mindarra, amit a nagy fejedelem építkezéssürgetéseiről, jobbágygyermekek iskoláztatásáról, fogarasi kincstárirtok-istálló készíttetéséről felsorakoztatott. Erdélyország „jó gazdáját” fedezte fel a hallgatóság a nagy fejedelemben az előadás nyomán. S „talán így válhatott szoborból emberré, rokonná, mienkké; pajzsunkká is kisé, amikor életet, hitet,

nemzetiséget, falut rombolt, pusztított szemünk láttára az önkény” – így tűnődik a történész, aki maga is a „cselekvés örömét” élte át a homoródmenti találkozón, amint találkozott a szavaira szomjas közönséggel.

Önkényesen kiemelt részletekre hivatkozom csupán, s önkényes az is, hogy itt szándékosan az események láncolatának csak egyik, „idilli” vonulatára vetettem fényt. Cseke Péternél megtaláljuk a másik oldal megvilágítását is. Él azzal a lehetőséggel, hogy 1989 után már megmondható és megírható az a mozzanatsor is, ami a nyilvánosság elé tárt kulisszák mögött ment végbe. Nagy Attila eltávolítása, a várfesztivál után hamis vádak, feljelentések, már előzőleg értelmiségi társak – lelkészek – visszahúzódnása, a nép részéről is gyanakvás, bizalmatlanság. Átvezet mindez már a korforduló utáni, mai helyzethez. Annak feltárásához, hogy milyen kusza, tisztázatlan kép alakult ki és maradt fenn az egyes emberek, előljárók kényszerű szerepei révén emberi hitelességük megítéléséről. A hősök: riportalanok új, váratlan sorsfordulatainak, döntési szituációinak lehetünk újabb tanúi.

Az író-újságíró magát a nyers anyagot: drámai események köznapi okhálózatát keresi meg. S miközben kevésbé ismert színhelyeket, embereket hoz közel, általuk fontos titkokat tesz közkinccsé: magatartások, életvitelek, sorsvállalások, a „körülmények hatalmát elszenvedő és mégis értelmes emberi élet” titkait. Ebben az életfelfogásban kiemelt jelentősége van az elődökhöz, ősökhez, apákhoz fűző eleven kapcsolatnak, nemzedékek szövetségének. Már „fiatalkorban gondolni az öregek bölcsességére”, ahogy ezt a homoródmenti hetvenévesek találkozója alkalmával feljegyzi. Vagy – ennek másik oldalát felmutatva, Kányádi Miklós bácsitól tanulja el: „Akit már gyermekkorában úgy nevelnek, hogy a nehézségektől megkímélik, az olyan aligha boldogul az életben.”

Úgy érzi és jellemzi találóan: „paradoxonok feszítik szét – némelyek szerint: ezek tartják össze – a létünk.” Ebben az alaphelyzetben kulcsszerepet játszik a felismerés, amelynek furmányos megfogalmazása is jellemző, Cseke Péter tevékenységére is: „minden miértnek” megnézni „az azértját, és minden azértnak a miértjét”. S ha a velős-ízes üzenetnél netán azt is érzékelhetjük, hogy nekünk is szólhat, akkor mind ennek, mind a Cseke Péter feltárta világnak időszerű indíttatásait, múlttal összefűző cselekvésre buzdításait összefoglalhatja az az intés, amelyet a nagy fejedelemtől önmagunkra érvényes-ként idéz Imreh István: „ha mindnyájan csak a magunk életének nyugodalmát keressük, úgy az hazánk vész el.” (Püski K., 1993.)

Széles Klára